

Dvaleplanter

Medieval relic plants with dormant seeds

Key words: Medieval relic species, dormant seeds, Denmark.

Bernt Løjtnant*

Abstrakt

Nogle plantearters frø kan bevare spireevnen i jorden gennem flere århundreder. Således kan frøene af den berømte lægeplante Bulmeurt (*Hyoscyamus niger*) bevare spireevnen i henved 800 år. 21 sådanne arter af dvaleplanter, som alle er reliktarter, det vil sige meget gamle kulturplanter, som står som levende levn, er konstateret på middelalder-bopladser især ved udgravninger af middelalderklostre og borge samt ved udgravninger i gamle købstadsmidter. Alle de pågældende arter blev indført som kulturplanter i middelalderen (år 1050-1536) – eller før. Da disse meget gamle nytteplanter fortæller en rig kulturhistorie, anbefales det, at arkæologer registrerer dvaleplanterne og andre reliktarter (levende fortidsminder) ved arkæologiske udgravninger.

Abstract

Seeds of some species are able to remain viable in the soil for centuries. 21 such species are recognized at excavations of medieval monasteries and castles and in excavations of old provincial towns, see Table 1. All the species in question are very old cultivated plants which were introduced to Denmark in the Middle Ages (1050-1536 A. C.). Since these old cultivated species are rich in horticultural history it is recommended that archaeologists register the relic species at archaeological excavations.

I alt 256 gamle kulturplanter optræder som levende levn fra middelalderen (Løjtnant in press a & b). Nogle af disse reliktplanter eller levende fortidsminder har frø, som kan bevare spireevnen i århundreder. Hvis disse frø ved gravning bringes op i iltrige lag, kan de pludselig spire. Sådanne planter er virkelig levende fortidsminder. F. eks. har Bulmeurt (*Hyoscyamus niger*) frø, som kan bevare spireevnen i henved 800 år (Ødum 1964, 1965 & 1978).

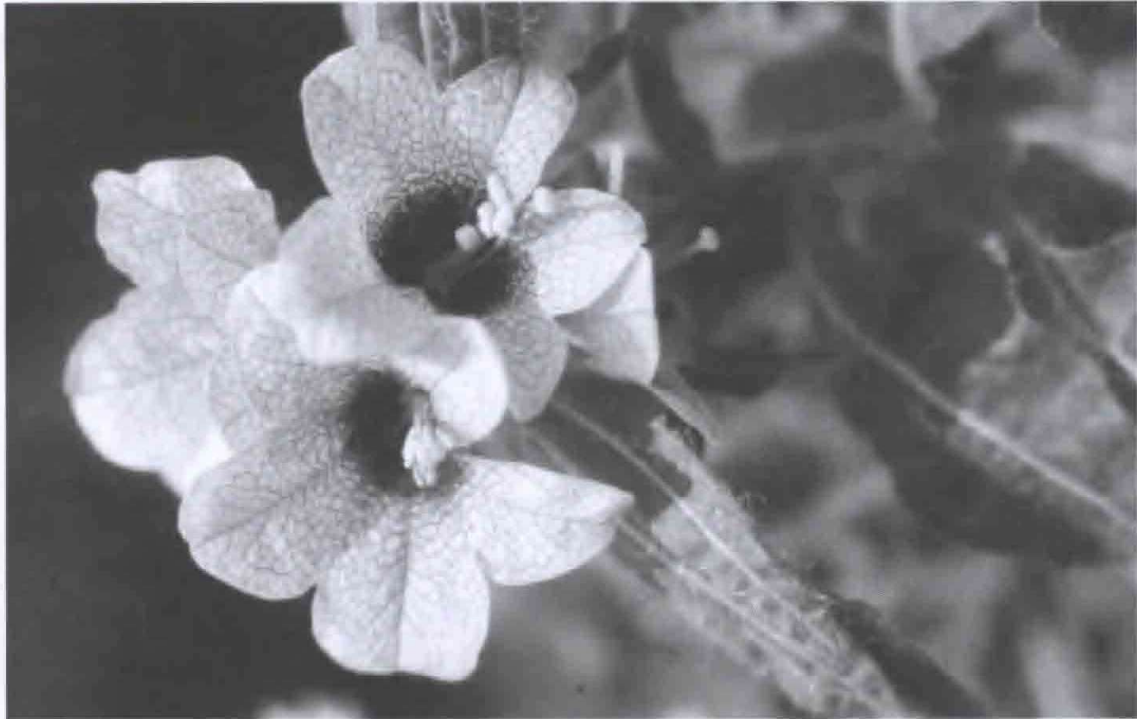

Fig. 1. Bulmeurt (*Hyoscyamus niger*) er temmelig sjælden som reliktpolante. Arten er ustadig, men den står hvert år ved klosterruinerne Øm og Vitskøl og ved borgene Kalø og Hammershus. Foto: Øm Klosterruin.

I 1969 publicerede Johan Lange en liste over i alt 10 arter af dvaleplanter. Efter omfattende registreringer arbejder forfatteren i dag med 21 arter af dvaleplanter, se tabellen. Alle disse arter er kulturplanter, som blev indført til Danmark i middelalderen – eller før.

Dvaleplanter dukker typisk frem, når der graves ved klostre, borge og i gamle købstadsmidter. F. eks. dukkede en hel række dvaleplanter frem, da der i 1980'erne blev foretaget udgravninger ved Øm og Vitskøl klostre. Endnu flere viste sig, da borgen Tønderhus blev udgravet i 1990'erne.

Forfatteren har fra 1982-2007 registreret reliktpolanter ved et halvt hundrede udgravninger. Og der var dvaleplanter ved næsten dem alle.

Særlig interesse har de lokaliteter, hvor jordlagene og de opkastede jordmasser kan aldersdateres.

De fleste af dvaleplanterne er gode eller meget gode indikatorer på middelalderligt havebrug.

Fig. 2. Kors-Vortemælk (*Euphorbia lathyris*) er sjælden som relik, mens den er en ret almindelig prydblante i moderne haver. Foto: Brahetrolleborg.

Euphorbia lathyris is a rare relic species while it is rather common as an ornamental in modern gardens. Photo: The manor Brahetrolleborg.

Da dvaleplanterne er med til at kaste lys over fortidens havebrug, bør de som regel altid registreres, når der foretages udgravninger. Men det kræver, at den opgravede jord får lov til at ligge hen i et halvt år eller helst mere, så dvaleplanterne når at blomstre. En botanisk kyndig vil dog også kunne kende dvaleplanterne, selv når de ikke blomstrer. Planterne bestemmes bedst efter Den Store Nordiske Flora eller Den Nye Nordiske Flora.

Opfordring: Ved udgravninger bør dvaleplanterne og eventuelle andre relikarter altid registreres. Hvor der graves på middelalder-lokaliteter, bør den opgravede jord og jordprofilerne helst blive stående i minimum et år, således at dvaleplanterne og andre relikarter kan registreres. Hertil hyres en botaniker.

Tabel 1. Oversigt over dvaleplanter; det vil sige arter, hvis frø kan bevare spireevnen i flere hundrede år. Arternes hyppighed som reliktpanter er angivet. Det samme er arternes væsentligste anvendelser i gamle dage.

Survey of the medieval relic plants with dormant seeds. The frequency of the species as relic plants is indicated. Also the main uses of the species in former times are indicated.

Ager-Kål (*Brassica campestris*) – køkkenurt, lægeplante (hist og her).

Bleg Kongelys (*Verbascum lychnitis*) – teplante, prydblade, kosmetikplante, farveplante, lægeplante (meget sjælden).

Bondetobak (*Nicotiana rustica*) – tobaksplante, lægeplante (temmelig sjælden).

Bulmeurt (*Hyoscyamus niger*) – lægeplante, giftplante, trolddomsplante, hallucinogen plante (temmelig sjælden).

Filtet Kongelys (*Verbascum thapsus*) – som Bleg Kongelys (hist og her).

Have-Malurt (*Artemisia absinthium*) – duftplante, snapseurt, veterinærplante, krydderurt, lægeplante (temmelig sjælden).

Hjertebladet Gåsefod (*Chenopodium hybridum*) – køkkenurt, lægeplante? (temmelig sjælden).

Hvid Tandbæger (*Ballota nigra* ssp. *foetida*) – lægeplante (meget sjælden).

Korn-Valmue (*Papaver rhoeas*) – lægeplante, hallucinogen plante (ret almindelig).

Kors-Vortemælk (*Euphorbia lathyris*) – lægeplante, prydblade (sjælden).

Læge-Hjertespande (*Leonurus cardiaca*) – lægeplante (temmelig sjælden).

Læge-Jordrøg (*Fumaria officinalis*) – lægeplante, farveplante, trolddomsplante, hallucinogen plante (ret almindelig).

Mørk Kongelys (*Verbascum nigrum*) – som Bleg Kongelys (almindelig).

Opium-Valmue (*Papaver somniferum*) – lægeplante, giftplante, prydblade, hallucinogen plante (hist og her).

Pigæble (*Datura stramonium*) - lægeplante, giftplante, prydblade, trolddoms-
plante, hallucinogen plante (temmelig sjælden).

Rød Tandbæger (*Ballota nigra* ssp. *nigra*) - lægeplante (hist og her).

Skarntyde (*Conium maculatum*) - lægeplante, giftplante, veterinærplante (hist
og her).

Stor Hundepersille (*Aethusa cynapium* var. *gigantea*) - lægeplante (ret almind-
elig).

Stortandet Hjertespad (*Leonurus marrubiastrum*) - lægeplante (meget
sjælden).

Uldbladet Kongelys (*Verbascum densiflorum*) - som Bleg Kongelys (hist og her).

Æselfoder (*Onopordum acanthium*) - lægeplante, køkkenurt, prydblade (hist
og her).

Fig. 3. Bleg Kongelys (*Verbascum lychnitis*) er meget
sjælden. Som meget gam-
mel reliktpilante kendes
den kun fra Vitskøl og An-
tvorskov klosteruiner og fra
Kollerup Hovedgård. Foto:
Vitskøl Klosterruin.

Verbascum lychnitis is very
rare. As a very old relic spe-
cies it is only known from
the monasteries Vitskøl
and Antvorskov, and
from the manor Kollerup.
Photo: The monastory of
Vitskøl

Litteratur

Lange, J., 1969: Levende fortidsminder. - Nationalmuseets Arbejdsmark 1969: 57-74.

Løjtnant, B. (in press a): Oversigt over ægte levende fortidsminder.

Løjtnant, B. (in press b): Oversigt over indigene levende fortidsminder.

Ødum, S., 1964: Levende fortidsminder. - Skalk 1964 (4): 18-26.

Ødum, S., 1965: Germination of ancient seeds. - Dansk Botanisk Arkiv 24 (2).

Ødum, S., 1978: Dormant seeds in Danish ruderal soils. - Hørsholm.

* Løjtnant-Consult, Platanvej 61, 8930 Randers.